

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

+ 115000

SØNDERJYDSK MAANEDSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

VED
CL. ESKILDSEN OG H. LAUSTEN-THOMSEN

INDHOLD:

Th. Roust: En Fødselsdagshilsen.

Joh. Hvidtfeldt: Fra Landboreformernes Tid.

Nic. Svendsen: Da Sønderjylland vaagnede.

J. H.: Det smelter dog mere....

Nr. 1. 15. Aarg.

1. Juli 1938.

Sønderjyllands Krediforening

Haderslev

Banken for Brørup og Omegn

Aktieselskab

Kontortid 10—12 og 2 4
BRØRUP

Banken for Skanderborg og Omegn

Kontortid 10—3 — Telefon 516 og 517
Skanderborg

Køb dansk Arbejde!

Det danske Gødnings-Kompagni A/S

København
Nykøbing F., Odense, Aalborg, Struer, Vejle, Aarhus, Esbjerg, Sønderborg

Ældste og største
Gødningsforretning
i Danmark.

Eneste Fabrikant
af Superfosfat
her i Landet.

Salgskontor for Danmark for
A/S Dansk Svovlsyre- & Superphosphat-Fabrik

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

København F.

KABELVÆRK • TRAADVÆRK • VALSEVÆRK

N. MIKKELSEN SØRENSEN

Murermester og Entreprenør

Ndr. Fasanv. 217 Tlf. C. 4520, Taga 1700 og 1717
KØBENHAVN

H. Rasmussen & Co.

Aktieselskab.

Frederiksgade 37-39. Telf 59.
Odense.

Jernstøberier

Gummistøvler

De Forenede Teglværker

Akts. ved Aarhus Akts.

Kontor: Parkallé 15,
Telf. 644. Aarhus. Telf. 6444.

Facadesten, Tagsten, Radial-
sten, glass. Tagsten
og Mursten.

GraastenBank A/S

Kontortid 9—12 & 2—5

Lørdag 9—1

GRAASTEN

Spare- og Laanekassen i Aarhus.

St. Torv 6. Aarhus. Telf. 101.
Kontortid: 10—1 og 2¹/₂—5¹/₂.

Forlang **Gulvtæpper**
fra
Sønderjydsk Tæppefabrik
A. R. KJÆRBY
Højer

Vejen Sparekasse.

Kontortid 10—12 og 2—4.

VEJEN.

Andelsselskabet

Odense

Eksportslagteri

ODENSE

Spare- & Laanekassen for Kolding By og Omegn

Siftet 1856

Reservefond ca. 1¹/₂ Million

Kuranstalten

Gl. Skovridergaard

Silkeborg - Tlf. 514 og 515

Overlæge V. STARCKE
træffes pers. Tlf. 514: 11-12.
Tlf. 156: 2-3.

Forlang Prospekt.

Dampmøllen Viktoria

Aktieselskab

ODENSE

AKTIESELSKABET

Øxenbje g

Dampmølle

Svendborg.

Sønderjydsk Teglindustri

Nordre Fasanvej 127
Telf. C. 4520 — Taga 1700 —
Taga 1717 — København N.
Facadesten, flammede Sten,
Tagsten, Drænrør
Alle Bygningsartikler

KAMPMANN & HERSKIND ^{A|S}

Vestergade 2 - København

Kul og Cokes Import

TELEFON

2628

P. A. KRUUSE

cand. pharm — ODENSE

Fabrik: Kochsgade 29

Butik og Kontor: Flakhaven 1

Telefon 227

Husmandsbrandkassen for Danmark

Ca. 140.000 Medl. 1050 Mill. Kr. Forsikringssum. Reserver ca. 1,7 Mill. Kr

Moderat Præmie. Hurtig Afregning. Kulant Behandling

Nærmere Oplysninger faas ved Henvendelse til Distriktsforstanderne, Sognetillidsmændene eller Hovedkontoret:

Nørrevoldgade 16, København K., Telf. 383-14078

Adda

Korsetterne virker slankende, sidder eminent og er behagelige i Brug.

Biskuitfabrikken „Oxford“

Hjørring

Telefoner:

Nr. 78 — 1078 — 378

VEJLE STØBEGODS

C. M. Hess' Fabrikker A/S

A/S Skagen

Kul- og Trælastforretning

Telefon 277

SKAGEN

Maalerfabriken **METRO** - Aarhus - Danmark

Manometre, Termometre m. m.

Dansk Eternit-Fabrik ^{A/S}

Aalborg

Telf. 4800

Banken for Slagelse og Omegn ^{A/S}
Slagelse

Viborg Byes og Omegns Sparekasse

Stiftet 1828

Kontortid 9-2 og 5-6

Telefon 1400

Viborg

Aktieselskabet

Banken for Randers og Omegn
R A N D E R S

Jydsk Grundejerkreditforening

Herning.

Kasseobligationer 170.318.110 Kr.

*Den sjællandske
Bondestands Sparekasse*

Ny jydsk Kjøbstad-Creditforening

Telefoner 4046 - 4047 - 4048

Aarhus

^{A/S} Chr. H. Nielsen jun., Hjøring

— Forretningen grundlagt 1874 —

Korn - Foderstoffer - Kunstgødning - Kul m. m.

Aktieselskabet

Hjørring Diskontobank.

Middelfart Bank ^{A/S}

Aktieselskabet

Vejele Textilfabrik

Benyt

Mommark Færgen

Den korteste, smukkeste og billigste
Forbindelse til og fra Sønderjylland
og det sydlige Udland.

Telf. Over Tandslet 7824
Telf. Faaborg 11

Det kgl. oktr. alm.
Brandassurance-
Compagni

Stiftet 1798

— tegner
alle Arter
af Skade-
forsikring

Hovedkontor:

Højbroplads 10
København K
Telf. Cent. 447

Otto Heerfordt ^{A/S}

Hjøring

Tlf. 1000

Kul - Kokes

A/S Havnemøllen
Aalborg.

Aktieselskabet

J. C. Modeweg & Søn

København

Amtslæge Dr. med. Lausten Thomsen

EN FØDSELSDAGSHILSEN.

Den 6. Juni fyldte Amtslægen i Tønder, Dr. med. Lausten Thomsen, 60 Aar, og som en af de i 1920 nordfra kommende, der har staaet i nært Samarbejde med Amtslægen, har jeg følt Lyst til at skrive en Fødselsdagshilsen til ham.*)

Det har været karakteristisk for det danske kulturelle Arbejde her i Tønder, at der straks efter Genforeningen blev knyttet et nært Samarbejde mellem de i 1920 bosiddende Danske i Byen og de nordfra tilflyttede. Forholdene gjorde det nødvendigt. Vi havde ikke Raad til at opretholde ydre Skillelinier. Ved Afstemningen havde kun 23 pCt. af Befolkningen stemt dansk. Følgelig maatte alle Danske sætte Skulder mod Skulder i Hverdagens Arbejde. — Ved sidste Byraadsvalg, da Tønder fik dansk Flertal og dermed den første danske Borgmester, var den danske Stemme procent ca. 60. Der kan nævnes flere Aarsager til denne eventyrlige Fremgang. Her skal kun anføres, at en af dem er, at Arbejdet for at fremme Danskheden i Tønder er gaaet godt. Det er udført med Takt og med Forstaaelse af, at det i en Grænskamp mere gælder om at gøre en positiv Indsats for sit Land og sit Folk end at angribe Modstanderens Holdning.

Blandt de Enkeltpersoner, der har været med til at fremme og præge det danske kulturelle Arbejde i Tønder efter Genforeningen, maa Dr. Lausten Thomsen nævnes i første Linie. Der har næppe været Raadslagning om nogen Sag af Betydning, uden at han har været med og ydet sin Indsats. Det vil her føre alt for vidt at gaa i Enkeltheder, men det gælder dansk Skole, Biblioteksvæsen, Organisation, Foreningsliv og meget andet, og det er derfor en Selvfølge, at han har beklædt og beklæder flere af de vigtigste Tillidsposter inden for det danske Foreningsarbejde her i Byen.

Det har ikke været vanskeligt at se Dr. Lausten Thomsens Linie i Arbejdet for Danskhedens Fremme: Han har villet slette

*) Vi benytter Amtslægens Fraværelse til at bringe denne Hilsen. *Cl. E.*

ethvert Spor af den gamle Voldsgrænse fra 1864. Opgaven er at sammensmelte Sønderjylland og Moderlandet i en saadan Grad, at ethvert ydre og aandeligt Spor af Kongeaagrænsen forsvinder, og i Bestræbelserne for at naa dette Maal er Dr. Lausten Thomsen en af de ivrigste, jeg kender. Han er en udpræget Genforeningsarbejder, og faa kan som han med naturlig Veltalenhed og dyb og ægte Følelse give Udtryk for Genforeningens Glæde. Hans Fædrelandsfølelse er paa dette Punkt af en egen Art og repræsenterer en Yderstilling. For andre er det vigtigste i Fædrelandsfølelsen maaske Trofasthed mod de sydligste Forposter eller mod det særlig sønderjydske, og ingen vil med Rette kunne paastaa, at Dr. Lausten Thomsen har forsømt noget paa disse Omraader; men det udelukker ikke, at hans Bestræbelser for at gøre det genvundne Land dansk har faaet en særlig Understregning i hans Arbejde.

Følgelig er der heller ikke mange Danske, i hvis Sind Modsætningen mellem dansk og tysk kommer saa klart frem som hos Dr. Lausten Thomsen. Han, der i Verdenskrigen med Fare for sit eget Liv kunde vove sig ud til de yderste Stillinger for at hjælpe en saaret tysk Soldat, er i Virkeligheden en uforbederlig Tyskerhader, fordi han har set, at der trods Racefællesskab, som der tales saa højt om i vor Tid, inderst inde er en dyb Kløft mellem dansk og tysk Folkeand, og at det er en Ulykke for Mennesker at faa denne Delthed ind i Sindet. Der er derfor heller ikke Plads for Mellemtoner i Dr. Lausten Thomsens egen Fædrelandsfølelse, og han er i en vis Forstand den mest danske og mindst sønderjydske af os alle her. Han kan være saa ivrig efter paa een Gang at gøre Skridtet over mod det fuldtud danske, at han er kommet i Modsætning til andre, der har ønsket at naa det samme Maal, men ved gradvis og langsommere Overgang fra det lokalt prægede til det alment danske.

Derfor har Tiden, der er gaaet siden Genforeningen, bragt Dr. Lausten Thomsen en dyb og inderlig Glæde, idet hvert Aar har bragt ny Fremgang for Danskheden her. Hans Glæde herover kan ved visse Lejligheder give sig ganske uhæmmede og spontane Udtryk, saa andre smittes deraf. Alle, der saa Dr. Lausten Thomsen, da vi festede om Aftenen efter sidste Byraadsvalg, vil kunne bekræfte dette. Ingen kunde som han umiddelbart, levende og ægte give Udtryk for den store Glæde, vi alle følte, da det blev bekendt, at Tønder nu var dansk. — Der er derfor Grund til at sende Dr. Lausten Thomsen det Fødselsdagsønske, at han maa opleve mange af den Slags Glæder i de Aar, der kommer.

Th. Roust.

Fra Landboreformernes Tid

Schackenborg og Trøjborg godser i 1768.

Af Arkivar Johan Hvidtfeldt.

Sidste halvdel af det 18. aarhundrede er nogle af de betydningsfuldste aar i vort lands historie. Det nye Danmark blev til, middelalderen gik under. Men ikke med vold og magt, ikke ved revolutionære omvæltninger eller pludselige forandringer omskabtes samfundet. Som sæd og skik er her tillands, gik man frem ad reformernes vej.

Iaar fejres 150-aaret for disse reformers vigtigste resultat: stavnsbaandets løsning. Vil man saaledes fremhæve en enkelt af reformerne som den vigtigste, maa det vel ogsaa blive den. Stavnsbaandet satte ligesom trællemærket paa de danske bønder. Men samtidig er der grund til at slaa fast, at de øvrige reformer: fællesskabets ophævelse, hoveriets fastsættelse og afskaffelse, overgang til arvefæste eller selveje, sikring af bondens retsstilling alle var nødvendige for at skabe den nye danske bondestand.

Hele dette lovkompleks vil altid komme til at staa som et monument over den danske enevælde i denne periode, den oplyste enevælde, som den med fuld ret kan kaldes. Og hvor stor betydning kronprinsen, den senere Frederik den sjette, end kan have haft, maa det ikke glemmes, at det først og fremmest var datidens embedsmænd, hvoraf mange selv tilhørte godsejerstanden, som var de førende ved reformernes gennemførelse.

Karakteristisk for den danske enevælde i hele dens magttid var dens omhyggelige forberedelse af love og reformer. Saaledes naturligvis ogsaa her. Utallige indberetninger og betænkninger indhentes fra de underordnede embedsmænd ude i landet. Man opfordrede folk til at komme med forslag, og det paalagdes godsejerne at fremsætte deres mening om de forskellige spørgsmaal og problemer. I de økonomiske tidsskrifter, i pjecer og bøger diskuteredes de forskellige reformer og forandringer med en energi og interesse, som vidner om, at mange af datidens mennesker var optaget af de nye tanker. Ofte kunde tonen blive skarp, og stejlt kunde mening staa mod mening. I betænkningerne fra godsejerne er det heller ikke altid reformiver, der kommer til orde. Ofte lyser de af klassestolthed og aandshovmod. Først og fremmest vidner de om, at de fleste var bange for

at miste nogen af deres privilegier eller rettigheder. Man kunde nok gaa med til reformer, men deres gennemførelse maatte ikke ske paa godsejernes bekostning.

Fra middelalderen, i det væsentligste fra dronning Margrethes tid, havde en stor del af Slesvigs vestkyst hørt under kongeriget, havde udgjort kongerigske enklaver i hertugdømmet Slesvig. Dette var især sket ved, at de paagældende omraader var kommet under forskellige gejstlige institutioner i Ribe, først og fremmest under bispestolen, der her som alle andre steder var rig paa gods. Da reformationen kom, blev en stor del af dette gods sækulariseret, det vil sige gjort verdslig, inddraget under kronen. Først var det særlige len, senere oprettedes der af en del af det to store godser: Trøjborg og Schackenborg. Dette forhold varede ved indtil 1864.

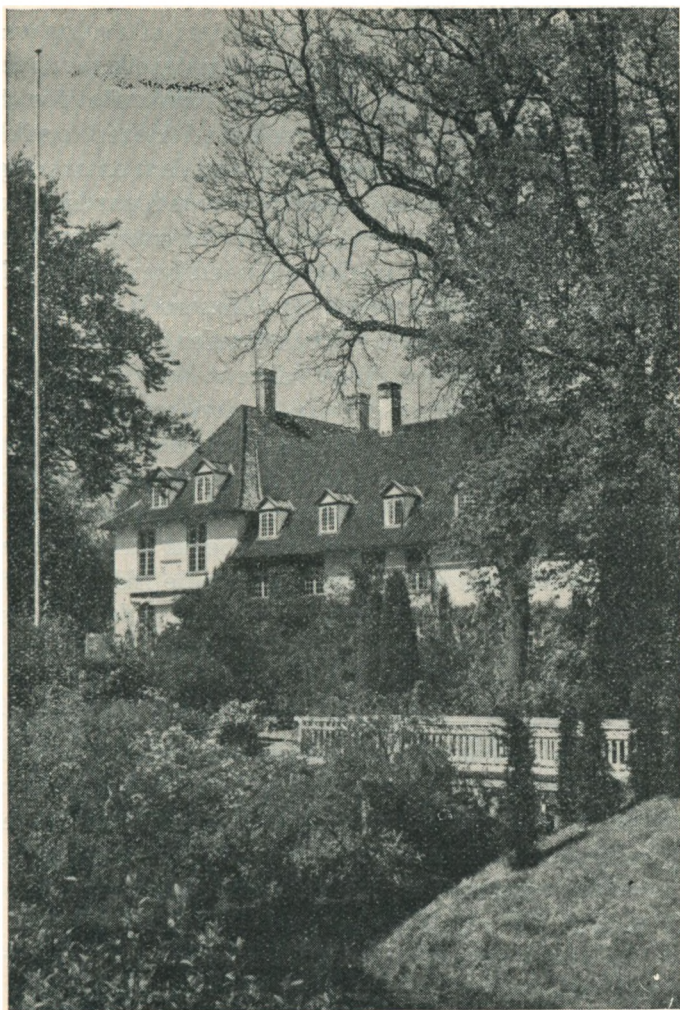
For studiet af disse egenes historie har det den praktiske fordel, at man i de kongerigske arkiver kan finde arkivalier til belysning af deres historie. Saaledes ogsaa hvad angaar landboreformernes tid. Fra de to godsejere indsendtes der naturligvis beretninger og betænkninger ligesom fra de øvrige af landets godsbesiddere. Selvom de kun angaar de to godser, findes der selvfølgelig i dem en del oplysninger om almindelige slesvigske forhold. Thi helt omgivet som Schackenborg og Trøjborg var af gaarde og ejendomme, der hørte under hertugdømmet, maatte de naturligvis dele vilkaar med disse, økonomisk og paa anden maade. I det følgende skal gengives hovedindholdet af beretningerne fra 1768 ¹⁾. Disse er indsendt som svar paa seks spørgsmaal, som regeringen, eller rettere sagt Generallandvæsenskollegiet, som var oprettet ved kongelig resolution af 30. marts 1768, havde anmodet om at faa godsejernes og amtmandenes betænkninger over. De forelagte spørgsmaal var: 1) hoveriets fastsættelse, 2) tiendeakkorder, 3) fællesskabets ophævelse, 4) indførelse af arvefæste, 5) tjenestefolk og 6) landevejene.

Besvarelsene fra Schackenborg er underskrevet af grev Schack, mens de for Trøjborgs vedkommende er forfattet af inspektør Hansen.

Schackenborg:

H o v e r i : Fra 1661 har gaardens mark været udlejet til beboerne i Møgeltønder birk for en aarlig vis sum. Bønderne yder derfor kun hoveri ved gaardens bygning eller ved reparationer, ligesom de maa køre de ægter og gøre det arbejde, der er nødvendig til gre-

1) Rentekammeret. Landvæsenskommissionen. 1768—1770. Indk. Betænkninger i H. t. Cirkulære af 30. April 1768. H. III. 16 og 17 (i Rigsarkivet).

Schackenborg.

vens lille husholdning. For denne frihed svarer de efter kontrakten af 11. marts 1661 10 rigsdaler species af hver gaard. Det er reserveret herskabet, ikke bønderne, at opsige kontrakten. Selvom der derved kunde være blevet bragt mere ud af markerne, har man dog ikke af hensyn til bønderne gjort dette. Hvis et lignende system kunde indføres andre steder i landet, vilde bøndernes tilstand utvivlsomt med tiden blive bedre. Men en saadan forandring vilde ogsaa frembyde meget store vanskeligheder, først og fremmest paa grund af bøndernes daarlige tilstand og dermed følgende vanskelighed ved at over-

tage markerne, besætte dem med kreaturer, rejse de nødvendige bygninger og betale frihedspengene. Hoveriets afløsning vanskelig-gøres ogsaa ved den store mangel paa tjenestefolk, » . . . hvoraf vi i denne egn haver alt for mange prøver, da man ofte for tjeneste-tyende, allerhelst i høstens tid, maa finde sig f rlegen, og ikke alene med stor umage søge om dem, men ogsaa give dem en anselig løn. . . «. Det vilde iøvrigt være bedre at udstykke hovedgaardsmarkerne til afbyggere, som selv kunde drive dem, end at fordele markerne mellem de omboende bønder. En saadan »dismembrering« har haft god fremgang baade i hertugdømmerne og i Danmark.

T i e n d e r n e : I Møgeltønder sogn tiendes der ikke paa marken, men bønderne giver derfor en ringe del rent korn i skæppen, saavel for konge- som kirke- og præstetiende, » . . . hvilket langt fra ikke importerer den halve, som om man efter loven villet tage sine kærve paa agerne. . . «. I Ballum og Emmerlev sogne er forholdet ganske det samme, mens præsten i Daler har lov til at oppebære sin andel fra ageren. Han overlader dog til sine sognebørns samvittighed, hvor meget de vil føre til ham. Denne ordning har de hidtil været tilfreds med paa begge sider, og da bønderne blev sammenkaldt, ønskede de ikke at indlade sig paa nogen forandring, men begærede, at det maatte blive ved det gamle.

F æ l l e s s k a b e t s o p h æ v e l s e : I de fleste byer er der ikke blot gjort en god begyndelse, men man er ogsaa »avanceret« temmelig vidt. Der findes nu mere end før tilbøjelighed hos bøn-derne til at fortsætte, siden de selv bliver overbevist om nytten deraf. Den sørgelige sammenblanding af saa mange slags »tjenere« har gjort, at man ikke er kommet saa vidt med spørgsmaalet, som greven havde ønsket.

A r v e f æ s t e : Paa grevskabets omraade er der i virkelighe-den indført arvefæste, om ikke af navn saa af gavn, thi den afdødes børn eller nærmeste arvinger nægtes aldrig fæste, ja, det tillades endogsaa efter gammel skik, » . . . ikke alene, at de ved kontrakter deres gaard en til anden afstaar, men ogsaa, det som mere er, at naar børnene er smaa og ikke kan imodtage fæstet, da den afdøde faders eller moders gaard dem til bedste, under reservation af herskabets ejendom og herlighed, ved offentlig auktion en anden til fæste, dog, som forstaar sig af sig selv, altsammen paa herskabets approbation, overlades, hvilken omgang vel paa andre steder synes forunderlig, men saadanne godtfolk indser ikke den nytte, som deraf flyder, da hver mand, særdeles de som haver noget i formue, søger at etablere sig paa saadanne steder, hvor de kan vente, at deres efterladenskab

kommer deres børn og arvinger til gode, uden at samme under allehaande inventioner bliver absorberet. . . . «. Skulde der indføres arvefæste maatte der først og fremmest fastsættes en vis sum i indfæstningspenge, der skulde betales ved enhver forandring. Det kunde maaske være en lettelse, at man, saaledes som det er tilfældet visse steder i fyrstendømmet, forandrede renten af fæstesummen til en aarlig fast afgift, der skulde erlægges sammen med landgilden. Ved overtagelsen af fæstet skulde der saa kun betales for stempelpapir og kvitteringsbog.

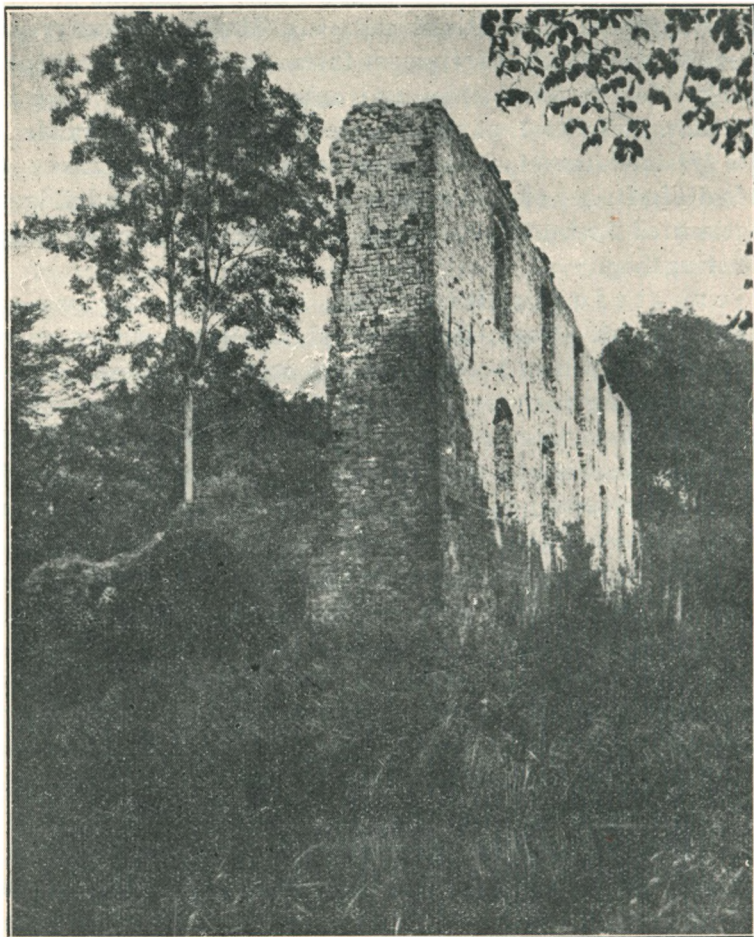
T j e n e s t e f o l k : Der er ingen tjenestefolk der paa egnen, som faar deres løn i korn eller andre af landets produkter, men alle betales med rede penge. » . . er vores egn saaledes situeret, at vi maa give folk, hvad de vil have, saafremt de ikke skal gaa videre ind i marsklandene, hvor der er stor trang for folk, og de kan faa langt større løn end andetsteds. Overalt er vi her i grevskabet højst forlegen for tjenestetyende, da vores mandfolk farer til søs, og vores kvindfolk sidder ved knippelskrinet, hvilket begge dele tvinger bonden til at give tjenestefolk mere, end de vel kunde fortjene. . . «.

Trøjborg:

H o v e r i : Trøjborgs marker er for en vis aarlig og taalelig afgift udlejet til de nærmest boende bønder. Ved en frihedskontrakt, der oprettedes den 25. marts 1657 mellem Daniel Rantzau og bønderne, er hoveriet bestemt til een lang ægt, to korte ægter og 10 a 12 dages haandarbejde af hver helgaard aarlig. Til gengæld skal hver helgaard betale 8 rigsdaler i frihedspenge. Nogle af de længst fraliggende gaarde er helt fritaget, og de andre bruges sjældent saa meget, som de efter kontrakten er pligtig til, da der ikke behøves saa meget hoveri til gaardens reparation. Det var ønskeligt, at en lignende ordning blev truffet de fleste andre steder i landet. Han mener dog ligesom grev Schack, at det vilde være bedre at udstykke jorden til afbyggerne, end at fordele den mellem de omboende bønder.

T i e n d e r n e : Med disse er det forlængst indrettet saaledes, at de ydes til præsten og kirken i skæppen, altsaa i korn, i henhold til afsluttede kontrakter. Herskabet nyder her ingen tiende.

F æ l l e s s k a b e t s o p h æ v e l s e : Der er anvendt al flid paa løsningen af dette spørgsmaal, og man har ogsaa haft temmelig gode resultater, idet 11 byer, som for størstedelen hører under Trøjborg, i disse aar dels er blevet delt og indhegnet, dels er ved at blive det. » . . Den bedrøvelige melange her paa egnen, saavel af slesvigske som danske undersaatte, foraarsager ofte mangan disput i disse

Trøjborg.

tilfælde, hvilke dog mestendels er lette at hæve, naar en opsætsig og egenraadig bonde ikke imellemstunder, som paa mange steder vel ofte sker, i hans genstridighed blev styrket, og sagen saa længe traineret, at de andre kedes, og endelig fra deres gode forsæt hellere afstaar, som de i vidtløftighed vil indlade sig. .«.

A r v e f æ s t e : Fæstebrevene udstedes kun paa bøndernes livstid, men bonden har samme nytte og fordel deraf, som hvis de ogsaa havde gyldighed for hans arvinger og efterkommere. Saa længe nogen kan huske, er det ikke blevet nægtet nogen bonde eller indestsøn at tiltræde hans faders gaard eller sted. Det bliver heller aldrig nægtet dem ved kontrakt at afstaa deres fæstegaard til en anden, naar

de bare fremviser kontrakten til approbation. Man vil nemlig undgaa, at gaarden bliver svækket ved alt for store afgifter eller aftægter. Det sker ogsaa, at gaarden paa grund af gæld eller børnenes umyndighed bortfæstes til den højstbydende til fordel for kreditorerne eller børnene. De faa efterladenskaber bliver aldrig, som det vel ellers er tilfældet andre steder, opslugt af en eller anden afregning for brystfældighed, besætning eller lignende, » . . da enhver bonde i forvisning om, at sine arvinger nyder der godt af, anser sine gaarde og landerier saa godt som sin ejendom og følgelig holder bygningen saavel som besætningen i god stand. . . «. Han tror derfor ikke, at nogen paa godset vil forlange nogen forandring, eller at de vil kunne have gavn deraf.

T j e n e s t e f o l k : Korn bruges heller ikke her som løn. Det var ønskeligt, at lønnen kunde blive fastsat; thi den er meget høj paa grund af, at kvinderne knipler, og at mændene farer til søs. I marskegnene kan tjenestefolkene faa, hvad de ønsker, c'a der dér er mangel paa folk. Der er mange, som ikke behøver tjenestefolk hele aaret. Det vil derfor være bedst at have skiftetider, saa de kan antages, naar sommerarbejdet begynder, og afskediges om efteraaret, naar bonden selv kan klare arbejdet eller faar hjælp af sine sønner, der kommer hjem fra søen.

L a n d e v e j e n e ¹⁾: Der findes næppe noget gods i Danmark, der har saa mange og saa vanskelige broer at holde i stand. Det er ikke usædvanligt, at havet ved højvande bortskyller » . . saa store stykker af skyt-vejene, at det med nogle tusinde læs imellem ikke kan fyldes, desuden er en del af godset, ved stærke stormvinde, floden underkastet, som da paa engang ruinerer alt, hvad bonden til vejenes forbedring med megen møje og arbejde har forrettet. Ligeledes findes og mange broer, som af herredet, uden nogen hjælp af bropenge, i stand holdes, hvoriblandt en, som er over tyve fag. . . «. Reparationer vanskeliggøres derved, at der skal indhentes ordrer fra saa mange fjerne steder.

1) Indberetninger om landeveje findes ikke for Schackenborgs vedkommende.

Da Sønderjylland vaagnede

15. Juni 1838 — Dannevirke — 15. Juni 1938.

Af Nicolai Svendsen.

Den 15. og 16. September 1834 udkæmpedes i den gamle kullede Sankt Severin-Kirke nede ved Haderslev Dam en Dyst, der paa en Maade blev en Mærkedag i den danske Bondes Historie i Sønderjylland. Der skulde for første Gang vælges en Deputeret for Landdistriktet til Stænderforsamlingen, og den myndige Amtmand, Konferensraad Johannsen havde udsendt en Henstilling om at vælge Kammerjunker von Krogh paa Aastrupgaard. Denne var imidlertid ilde lidt af Landboerne, og disse opstillede som Modkandidat den stoute, stejle og dygtige Bonde Nis Lorenzen Lilholt fra Halk Sogn, der var kendt som Befolkningens Tillidsmand og tillige som en ubetinget Modstander af det gamle Embedsstyre, som tyngede saa haardt paa Landsdelen. »Lilholt, Lilholt«, lød Bøndernes Røst ved Valgbordet. »Han er en af vore egne; han er fast; han kender vor Forfatning; han er selv en Mand, der har gaaet noget igennem!« — Udfaldet blev, at Nis Lorenzen Lilholt valgtes med 206 Stemmer, mens Kammerjunkeren kun fik 86 Stemmer.

Forgæves søgte Amtmanden at formaa Bonden fra Halk til at trække sig tilbage til Fordel for Herremanden fra Aastrup.

Det er første Gang, at den nordslesvigske Bonde træder ind i det offentlige Liv. Snart skulde han faa Følge af hele sin Stand med det Formaal at standse en unaturlig Udvikling. En dansk Vilje begyndte langsomt at gøre sig gældende i Landsdelen. Dette Valg i Gammel Haderslev betragtedes som en Krigserklæring mod hele det hidtil raadende System. Den afdøde Skoleinspektør P. Lauridsen, der selv var Nordslesviger af Fødsel, har i sit fortjenstfulde Værk: »Da Sønderjylland vaagnede« kort og klart skildret de daværende Tilstande med følgende Ord: »Sønderjylland var et dansk Legeme i fremmede Klæder, overhvalvet af en tysk Kulturhimmel, der ikke tillod den nydanske Aand at trænge ind i Befolkningen. Enevælden

havde vænnet denne fra enhver offentlig Selvvirksomhed, og en uforstaaende og hovmodig Embedsstand spærrede Vejen for al Folkevækkelse. I Kamp mod Konge og Embedsstand, med en fremmed Dannelse, fjendtlige politiske Rørelser, provinsiel Selvgodhed, Borgersløvhed og Bondesmaalighed maatte den genrejste danske Aand arbejde sig frem ad trange Veje og paa bar Bund skabe de Organer, der var nødvendig for Folkets Selvfornyelse. Ingen national Vækkelse er begyndt med svagere Kræfter end den sønderjydske.«

Saavidt P. Lauridsen.

Skildret i faa Enkeltheder saa Systemet saaledes ud: Hertugdømmet Slesvig hørte i statsretlig Henseende til Danmark. Med Hensyn til Forvaltningen var det knyttet til Holsten og styredes i Hovedsagen sammen med dette af det saakaldte tyske — senere slesvig-holstenske — Kancelli i København og ved Embedsmænd, der var udgaaet fra tyske Universiteter. Det samme var Tilfældet i selve Hertugdømmet med Undtagelse af Præsterne i den nordligste Del. Man talte om Kongens »tyske Lande«. Hele den højere Dannelse var tysk. Sydslesvig havde tysk Kirke- og Skolesprog. I Nordslesvig prædikedes og undervistes paa Landet paa Dansk. I Købstæderne var det tyske Sprog foretrukket. Øvrighedssproget var tysk helt op til Kongeaen.

Magister Dyssel, der var Sognepræst i Nustrup i Haderslev Amt, gav i 1774 en malende Skildring af disse Forhold. Et Par Sætninger skal jeg tillade mig at gengive: »Forestil Dem engang Nysgerrighed og Taabelighed afmalet i mine Tilhøreres Ansigter, naar jeg fra Prædikestolen maa læse en tysk Forordning, Plakat eller Ordre, hvis Stil i sine opskruede og lange Meninger er mig selv saa uforstaaelig, at jeg i Forvejen maa oversætte et kort Indhold deraf paa Dansk, og efter at Originalen er oplæst sige min Menighed i vort Moders Maal, hvad det er. Her kommer aldrig den mindste Befaling fra Amtmanden, Amtsforvalteren eller Ridefogden, uden at den jo er paa Tysk.«

Saaledes var det endnu i hele Frederik den Sjettes Tid. Denne Konge havde ganske vist i Aaret 1810 udstedt et Reskript, hvori det hed: »Hvor det danske Sprog er Almeenmands Sprog, er det vor allerhøjeste Vilje, at det tyske Sprog ved Gudstjeneste, Skoleundervisning og Rettergang skal ophøre.« Men Befalingen blev ikke udført.

Den franske Julirevolution i 1830 satte hele Europa i Bevægelse. Paavirket deraf og af de tyske Enheds- og Frihedstanker udsendte Friseren Uve Jens Lornsen, der havde tilbragt ni Aar som Embedsmand i det slesvig-holstenske Kancelli i København, i samme Aar

sit Skrift »om Forfatningssagen i Slesvig-Holsten«. For Uve Jens Lornsen var Slesvig et tysk Hertugdømme ligesom Holsten. Kun Konge og Fjende skulde Kongeriget og Hertugdømmerne efter hans Forslag have til fælles. Han blev derved Skaber af den liberale Slesvigholstenisme, som sammen med andre Bevægelser udviklede sig til en stor danskfjendtlig Strømning. Uve Jens Lornsen blev to Aar senere imødegaaet af Flensborgeren Paul Detlef Christian Paulsen, der var Professor i Kiel. »I de to Mænd mødtes Sønderjyllands tvende Folkesjæle«, har Historikeren A. D. Jørgensen sagt. »Den ene drog mod Syd, den anden mod Nord.« Professor Paulsen henviste bl. . til følgende Kendsgerning: Af Sønderjyllands 330,000 Indbyggere talte den Gang endnu de 185,000 Dansk, de indtog 100 af 165 Fla^c-emil, men kun 110,000 af dem havde dansk Kirkesprog og slet ingen af dem dansk Rets- og Øvrighedssprog. »Det Folk« — siger Paulsen — »som helt opgiver sine Fædres Sprog for et fremmed, sønderriver derved sin inderste Livstraad. Sange og Sagn fra Fortiden forstummer, og selve Fædrelandet bliver paa en Maade fremmed for det. Fatigere paa Forestillinger, end Fædrene var, gaar det omkring i sit Hjem — til Trods for at Skolen har søgt at meddele det flere Kundskaber; thi Skolen er fattig imod selve Livets Fylde.« I et senere Skrift hævder han: »Sønderjylland er uadskillelig forbundet med den danske Krone og har Kongelovens Arvefølge.«

Sprogkampen i Slesvigs Stændersal var den konsekvente Virkning af Professor Paulsens Optræden; thi man opdagede snart, at Bondestanden umuligt kunde værge sig, naar hele Administrationen, alle Domstole og den talrige Skare af Advokater uden Undtagelse benyttede et for Folket fremmed Sprog. Professor Paulsens Tanker vandt navnlig Genklang blandt de selvfølende Bønder paa Haderslev-Egnen. Deres Stænderdeputeret Nis Lorenzen Lilholt fremsatte derfor ogsaa allerede i første Stænderforsamling den 3. Juni 1834 efter Samraad med Paulsen og med dennes Ven og Kollega Flor et Andragende om, at Tysk maatte afskaffes og Dansk indføres som Rets- og Regeringssprog overalt, hvor det brugtes som Kirke- og Skolesprog. Den tyske Historiker von Hedemann-Heespen kalder dette Andragende for Danskhedens første politiske Handling i Nord-slesvig. — Andragendet, der støttedes af talrige Petitioner, blev vedtaget i den følgende Samling 1838 ved de Liberales Hjælp. Kongens Svar, Kristian den Ottendes første Regeringshandling, var Reskriptet af 1840, der indførte Dansk i Retspleje og Styrelse til Flensborg Fjord, saa langt som det brugtes i Kirke og Skole, men ikke nær saa langt, som det var Folkesprog. Mens dette Budskab vakte Uvilje

paa tysk Side, blev det af de danske Sønderjyder modtaget med megen Paaskønnelse. I en Adresse til Kongen udtalte de: »Øvrigheden skal altsaa for Fremtiden tale til os og med os i vort Modersmaal, saa at vi kan forstaa enhver Befaling, enhver Forhandling, enhver Dom. Men, o Konge, hvor dyrebart alt dette end er os, saa indeholdt dit Bud dog endnu en kosteligere Gave for vort Hjerte. Det skænkede os vor Frimodighed, idet det løste vort Modersmaal fra Fornedrelse.«

Den danske Sæd spirede.

En anden og samtidig Virkning var Udgivelsen af Ugebladet »Dannevirke«. Det skyldtes en jævn Almuesmand ved Navn Peter Christian Koch. Første Nummer af dette vort første danske Blad, der skulde faa saa stor Betydning, — udkom 15. Juni 1838 i Haderslev. Den 15. Juni 1938 er saaledes en vigtig historisk Mindedag.

Peter Christian Koch blev født i Aaret 1807 i Landsbyen Tiset ved Gram, hvor han Fader var Kromand og Smed. Drengen havde gode Evner, men han fik en tarvelig Skolegang. I en ung Alder blev han sat i Lære i et stort Handelshus i Haderslev, og her arbejdede han i samfulde 16 Aar. Sin Fritid benyttede han til at indhente det ved Barndomsundervisningen forsømte. Næppe 30 Aar gammel begyndte han selv en lille Købmandshandel i Gaden Lille Papegøje i Gammel Haderslev. Peter Christian Koch var alle Dage en særpræget Personlighed, bevægelig og modtagelig for Indfald og Planer. Det er derfor ikke saa underligt, at han fik den Tanke at ville udgive et dansk Blad med Læsning for Menigmand. I Haderslev udgik ganske vist et lille tysk Ugeblad ved Navn »Lyna«; men det kunde Folk udenfor Byen ikke læse. Til at udføre sit Forsæt tilskyndedes han af en ung Bogbinder ved Navn Niels Christian Nissen, der nogen Tid forinden var traadt i Forbindelse med Professor Paulsen, og hvis Sind var optændt af Ildhu for at tjene Danskhedens Sag. I den lille Købmandsbod drøftede de to Unge Forehavendet, og her blev det besluttet, at Bladet skulde udgaa i dansk Aand. Dette skyldtes først og fremmest Nissens Paavirkning og senere Professor Flors Indgriben. Ved Flors Hjælp blev alle de Vanskeligheder, der stillede sig i Vejen for Udgivelsen af et Blad i Datiden, ryddet til Side. Det var den samme Mand, som i det følgende Tiaar beherskede og fremmede det gryende danske Aandsliv i Sønderjylland i alle dets Udslag. Selv kaldte han sig lejlighedsvis Nordslesvigernes »tro og modige General«. »Taalmodig blev han ved at bearbejde, stemme og beaandedem, der engang havde sluttet sig til hans Følge«, skriver P. Lauridsen om ham. »Bonden Nis Lorenzen Lilholt om'annede han til en:

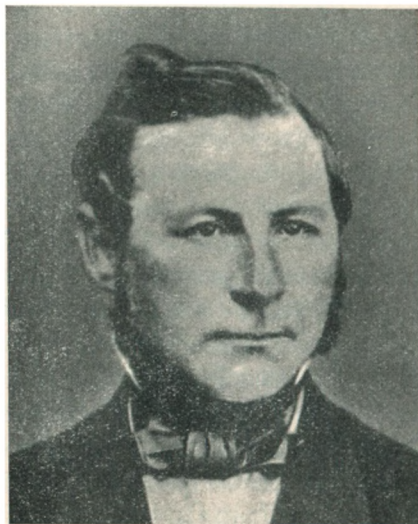
Peter Chr. Koch.

Frederik Fischer.

Peter Hiort Lorenzen

Laurids Skau.

stout Nationalist, den lyriske »Peberhandler« Peter Christian Koch til en gæv Redaktør og Gaardmand Laurids Skau til en vældig Folketaler. Hans Snille er med i Spillet, da Peter Hiort Lorenzen taler Dansk og atter Dansk, og af nogle halvstrandede Tilløb udformede han Ideen til Rødning Højskole.«

Det første Nummer af Peter Christian Kochs Ugeblad, der bar det stolte Navn »Dannevirke«, var et lille Halvark, trykt med tarvelige Typer paa daarligt Papir. Et lille Digt foran gjorde Rede for Navnets Betydning. Bladet skulde værne om Danskes Fred og Ret.

Den Mur, som mægtig knejste
I Muld er sunken hen.
Men Aanden, som den rejste
End overlever den.

Meget smukt skriver A. D. Jørgensen om Bladets Udgivelse: »Fristelsen ligger nær at følge »Dannevirke« fra Blad til Blad. Det er som at følge en Skare af unge Stridsmænd, der drager syngende i Kampen, eller som at vandre i en Skov i den tidlige Morgenstund, naar Fuglene vaagner een efter een, og ingen menneskelig Magt er i Stand til at faa dem til at tie, fordi deres Time er kommen. Man kan læse disse Blade Side op og Side ned uden at trættes, hvis man da ellers har Øre for det rigeste og bedste, der kan times et Folk: at vaagne op efter mange Slægtleds Søvn og Dvale og genfinde sig selv, sine Fremtidstanker og sin Fremtid.«

Udgivelsen af Peter Christian Kochs »Dannevirke« var — saa beskeden end Begyndelsen tog sig ud — en national Bedrift. Derfor er det nok værd at fremhæve den i Dag, et Aarhundrede senere, og skue tilbage over Tiden, der gik: Omskiftelig som selve Landsdelens Historie har »Dannevirke«s Skæbne været gennem alle de mange Aar. Dets Tilværelse har været præget af Medgang og Modgang. Mænd som Professorerne Paulsen og Flor, Peter Hiort Lorenzen, Laurids Skau, Steen Steensen Blicher, I. P. Junggreen og Hans Andersen Krüger og mange, mange andre har virket i nøje Tilknnytning til det. Tre Gange har det været standset i Ufredstider. Dets Medarbejdere har maattet gaa i Fængsel, som det nu engang var sønderjydske Journalisters Lod. En Gang — under Køllerpolitikken — saa det ud, som om dets Saga var ude. Men ved den danske Befolknings modige Indsats blev det frelst, og saa gik det fremad paany.

Efter at Sprogsagen var vunden i 1840, og en dansk Presse var skabt ved Udgivelsen af Peter Christian Kochs »Dannevirke« i Ha-

derslev i 1838 og ved Frederik Fischers »Aabenraa Ugeblad« i 1839, tog den nationale Udvikling Fart. I 1842 holdt Peter Hiort Lorenzen sin bekendte Tale i Stænderforsamlingen, og i 1843 dannede 25 danske Landmænd fra Haderslev-Egnen »Den slesvigske Forening«, som i de følgende Aar blev den egentlige Bærer af Folkekampen. Snart sluttede Hundreder af Bønder fra alle danske Egne sig til Bevægelsen. Dermed havde Nordslesvigs frie Bønder, som aldrig havde været underkastet Vaarnedskab, som ingen Sinde havde været stavnsbundne — endsige livegne, — taget den nationale Sag i deres egen Haand.

Da satte den Bonde Plov og Heste ind:
Hjertet ham voksed i Bringen,
og Blodet skød op i hans dunede Kind,
og Tankerne sloge med Vingen.

Da talte den Bonde fra Sønderjyllands Høj:
Tusinder lytted og stirred;
som funklende Stjernes kud Tankerne fløj,
som Sværdehug Ordene klirred.

Saaledes skrev Carl Ploug senere om Laurids Skau, »den stolte Riddersmand i Bondekofte«. Som den danske Befolknings Høvding talte han Aar efter Aar fra Skamlingsbanke i ildnende Ord, der gav Genlyd over hele Landet, og tolkede de Længsler, der havde slumret i Aarhundreder, og som nu brød frem med overvældende Styrke.
Sønderjylland vaagnede!

DET SMELTER DOG MERE, END FREMMEDES SLAAR.

Naar jeg besøgte min gode Ven C. P., lagde jeg Mærke ti', at Konen talte baade Tysk og Dansk til Børnene. Naar hun var vred og skændte paa sine store Dreng, talte hun Tysk, naar hun vilde kæle for sine smaa, talte hun Dansk. Da jeg spurgte hende om Grunden dertil, sagde hun: »Joo—, for det danske Sprog er saa fint og blødt og egner sig udmærket til at kæ'e med, — — men Donnerwetter! hvor kan man skælde ud paa Tysk!«

J. H.

Frydenstrand Badesanatorium

Frederikshavn. Moderne Kuranstalt for Behandling af Gigt, Tif. 87 Rheumatisme, Mave-Tarmsygdomme, daarlige Nerver, Stofskiftesygdomme m. m.

Aaben hele Aaret. Billige Vinterpriser: Ira 1. September. Forlang Prospekt.

SKYTTEHUSET VEJLE

Koncert Eftermiddag og Aften

Vejleljords største Udflugtssted. TELEFON: 74.

N. C. Kloster

Spedition - Eksport af Landbrugsprodukter

Haderslev.

Specialvogne med maskinelle Køleanlæg til Transport af Kødvarer og Fjerkræ

Foreslaa Deres Nabo at abonnere paa
„Sønderjyds Maanedsskrift“
Kr. 6.00 aarlig.

A/s BRØDR. BRINCKER

GREISDAL HAMMERVÆRK PR VEJLE
Grundlagt 1867

Græbe, Forke, Spader, Røehakker, Haveredskaber, Høstleer, Maskinknive, Vognaxler, Plovskær, roterende Grussortere m. m.

Støt dansk Industri

Ja - men

Jrmas

Kaffe

smager bedst

Frydenstrand
saa egne moderne Børstestener
Carl Schreier Aaben (1861) 1890
Egen Import

Dansk Andels Ægexport

Vestervoldgade 7 & 9

Telf. 2126 - 11126 - København

Forlang altid
NYLÅGTE **ÆG**

stemplet med D. A. Æ.-Mærke.

Skal man til og fra

Sønderjylland

benytter man

Syddjyenske Jernbaner

Kornhandel Akts.

A. HÜBSCH

København

Hellerup

Start Dagen med

Abild Most

Eneforhandling ved

A W Kirkebye

Forlang

Mogensen & Dessau's

Vaskestoffer, Hvidevarer,
Sengeartikler, Floneller
hos Deres Manufakturhandler.

Garanteret

sol- og vaskeægte Farver.

Bemærk

det plomberede Garantimærke.

Vælg det bedste —

det gør vi.

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)
(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkontrollens selvvirkende Kontrol.
Antager Frøavlere.

Eriksen & Christensen

Aktieselskab

Korn- og
Foderstoffer

Esbjerg

Hotel

ALSSUND

SØNDERBORG

Telefon 70 og 352

vis a vis Slot - Park - Strand

H. A. GRUBERTS SØNNER

Aktieselskab

Metalvarefabrik

Frankrigsgade 40

København S.

Alfred Benzon A/S

København

C. 194

Halmtorvet 29

Charlottenlund
Travbane

Løbedage i Juli:

d. 10., 13., 17., 20., 24. og 27.

Totalisator

Musik

Restauration

Amager
Travbane

Løbedage i Juli:

den 3., 6. og 31.

Totalisator

Musik

Restauration

Smith & Co. A/S

Cykler og Cykledele

en gros

ODENSE

Folkebanken
for Als og Sundeved A/S

Kontortid: 9—1, 3—5

SØNDERBORG

Askov Sløjdscole

Vejen St.

Telf. 17 Askov.

Skolen for Overgangsaldren.

Amtsunderst. skal søges inden 1. Juli.

Statsunderstøtt. søges indtil 10. Nov.

Skema og Skoleplan sendes frit.

Anders Nielsen.

Poul Vynne.

Den økonomiske Husmoder bruger

„Dan“ Margarine

Margarinefabriken „Nordslesvig“

(I. S. Eilersen)

Slotsgade 17, Haderslev. Telf. 744.

Vogn overalt i Slesvig

Aage Gormsen

Saglærer, cand. jur.

Vejen

Telefon 236

Telefon 236

Lichtinger's

Cigarillos

er de bedste.

Indmeld Dem i

„Historisk Samfund

for

Sønderjylland“

VÆVESKOLEN

„ASKOVHUS“

Vævestuen „Askovhus“

Sønderborg

Gymnastikhøjskolen.

(Fra 1. April 1927 anerkendt og optaget paa Højskoleloven).

Plan med Oplysninger om Skolearbejdet og om Understøttelse gennem Amterne eller Elevforeningen „O. D.“ ved

NIELS BUKH,
Ollerup.

Silkeborg Husholdningsskole

Statsanerkendt m. Barneplejeafd.

Moderne Skole, smukt beliggende. Alm.

og elektr. Køkken, Centralvarme, Bad.

5 Mdrs. Kursus beg. 4. Maj. Maanedskursus i Barnepleje alene afholdes i

April. Progr. sendes. SYNNOVE LUND

Ladelund Landbrugs- og Mælkeriskole,
Brørup St.

5 Mdrs. Landbrugskursus Nov.-Marts

9 do. do. Novbr.-Juli

8 -- Mælkerikursus Sept.-April

Uddannelse af Kontrolassistenter.

J. C. Overgaard.

og tegn Abonnement paa

„Sønderjydsk

Maanedsskrift“

Støt de

sønderjydske

Indsamlinger

A B. C.

Sparekassen
for Haderslev Bys Omegn

Kontortid:

9—12, 2—4. Lørdag 9—1.

HADERSLEV

N. t. L.

Snoghøj Gymnastik-
højskole

Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jorgine Abildgaard. Anna Krogh.